

Filiz Özdem'in *Sırlarla Dolu Konak* Adlı Eserinde Deyimler*

Prof. Dr. Birsnel Oruç Aslan
Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü
birsnel_oruc@hotmail.com

Öz

Deyimler bir dilin gelişmişliğinin göstergesidir. Bu sebeple dilde önemli bir yer tutar. Ana dilini öğrenmeye başlayan çocuğun soyut kavramları anlayıp kavraması oldukça zordur, fakat deyimlerle soyut durumları anlatabileceğini okul öncesi çağlarda anlamaya başlar. Bu yüzden çocuğa hitap eden eserlerde deyimlere ne ölçüde yer verildiği önemlidir. Çocuk edebiyatı alanında oldukça üretken olan Filiz Özdem'in *Sırlarla Dolu Konak* adlı eseri de ilk gençlik romanı olarak kabul edilen 10-12 yaş grubuna hitap eden bir eserdir. Eser ilk olarak Haziran 2012'de YKB yayınları arasında basılmış, bugüne kadar da beş baskısı yapılmıştır. 118 sayfalık bir ilk gençlik romanı olarak kaleme alınan eserde Filiz Özdem yalnız bir dil kullanmıştır. Eserde deyimlerin çokluğu ve herkes tarafından bilinen, dilde çokça kullanılan deyimler olduğu göze çarpmaktadır. Biz bu çalışmayla *Sırlarla Dolu Konak* adlı eserde geçen deyimlerin neler olduğunu, nasıl kullanıldığını, dil özelliklerini yapıları bakımından vermeye ve varsa kalıp dışındaki kullanımlarını tespitte çalıştık. 19 Temmuz 1965 İstanbul doğumlu Filiz Özdem İtalyan Lisesinden mezun olduktan sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirdi, aynı bölümde yüksek lisans programına devam etti. *Saydam ve Seyirci* adıyla şiirleri yayımlanan Filiz Özdem Urfa, Balıkesir, Mersin, Mardin, Kars illeri için şehir monografileri hazırladı. Pasolini'nin *Fildişi Kulenin Dışından* ve Luigi Malerba'nın *İçimdeki Şahmaran* adlı kitaplarını İtalyancadan Türkçeye çevirdi. Ressamlarla ilgili yirmiye yakın kataloğun metinlerini yazan Özdem'in birçok gazetede yayımlanmış yazıları, çeşitli dergilerde çıkmış şiirleri, yorumlayıcı sanat metinleri ve çevirileri var. *Korku Benim Sahibim* (2010), *Düş Hırkası* (2009), *Yalan Sureleri* (2010), *Rüya Bekleyen Adam* (2013), *Aşk Meçhule Yürür* (2015) gibi romanları da bulunan Özdem, daha ziyade 3-12 yaş grubuna hitap eden hikâyeler yazmıştır.

Anahtar Kelimeler: Filiz Özdem, deyimler, *Sırlarla Dolu Konak*.

Idioms in Filiz Özdem's *Sırlarla Dolu Konak*

Abstract

Idioms indicate a sense of richness in a language. Thus idioms have a significant place in a language. Understanding and comprehending abstract concepts is rather difficult for a child who is just learning his/her native language. In this context idioms help pre-school

* Bu makale, Rusya Federasyonu Kazan Federal Üniversitesinde düzenlenen IFTE II. International Forum On Education, 19-21 May 2016, Kazan'da sunulan aynı adlı bildirinin genişletilmiş hâlidir.

children in their understanding of abstract situations. Therefore the amount of idioms that are present in children's books is crucial. This paper explores the idioms in terms of both quality and quantity in Filiz Özdem's novel *Sırlarla Dolu Konak*. Filiz Özdem has an important place in children and teenage literature. She has written productively for a wide range of age groups. Filiz Özdem's novel entitled *Sırlarla Dolu Konak* is regarded as early youth novel mainly addressing the age group between 10-12. This novel was first published by YKY in June 2012. So far the book has been published for five times indicating its popularity among young readers. The book, which consists of 118 pages, employs a simple and clear language. Thus, the frequency and usage of idioms in the novel are many. It is observed that the idioms used in the novel are commonly used and known by most of the readers. This paper attempts to determine, list and define the idioms in the novel, and to identify how the author has used them in terms of syntax, style and lexical features.

Keywords: Filiz Özdem, idioms, *Sırlarla Dolu Konak*.

GİRİŞ

Deyimler bir dilin gelişmişliğini gösteren en önemli yapı taşlarıdır. Günlük hayatımızda bile soyut kavramları daha çarpıcı bir şekilde anlatabilmek için deyimlere başvururuz. Yine deyimlerin edebî eserlerde fazlaca yer alması o dili öğrenenler için önemlidir. Ana dilini öğrenmeye başlayan çocuklar için ilk etapta deyimleri algılamak zordur. Bu sebeple yazılı metinlerde bağlamdan hareketle o deyimın anlamını çıkarması amaçlanır. Okul çağındaki çocukların ana dillerinin inceliklerini kavrayabilmeleri ve onu en güzel bir şekilde kullanabilmeleri için çocuklara yönelik eserlerin sayısı kadar kalitesi de önemlidir. Bu tür eserlerin yaşlara göre hazırlanıp çocuğun söz dağarcığını geliştirici, onu bilgilendirici olması da gerekir. Bu açıdan baktığımızda Türk edebiyatında Filiz Özdem de 3 ilâ 12 yaş aralığındaki her yaş grubu çocuklara yönelik eserler vermeyi amaç edinmiş bir yazar olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmada asıl konuya geçmeden önce Filiz Özdem hakkında bilgi vermemiz uygun olur.

19 Temmuz 1965 İstanbul doğumlu Filiz Özdem İtalyan Lisesinden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirdi, aynı bölümde yüksek lisans programına devam etti.

Saydam ve Seyirci adlı eserinde şiirleri yayımlanan Filiz Özdem; *Uygarlıklar Kapısı Urfa* (YKY 2002), *Bitek Kent Balıkesir* (YKY 2003), *Sırtı Dağ, Yüzü Deniz: Mersin* (YKY 2004), *Taşın Belleği: Mardin* (YKY 2005), *Kars: "Beyaz, Uykusuz, Uzakta"* (YKY 2006) başlıklı şehir monografilerini hazırladı.

Pasolini'nin *Fildişi Kuleinin Dışından* ve Luigi Malerba'nın *İçimdeki Şahmaran* adlı kitaplarını İtalyanca'dan çevirdi. Maltepe Sanat Galerisi, Millî Reasürans Sanat Galerisi ve Sevimce Sanat Galerisi yayınları tarafından yayımlanan ressamlarla ilgili yirmiye yakın katalogun metinlerini yazan Özdem'in birçok gazetede yayımlanmış yazıları, çeşitli dergilerde çıkmış şiirleri, yorumlayıcı sanat metinleri ve çevirileri vardır. Bunlar; *Sanat Dünyamız, Cogito, Kitap-lık, 4. Kat, Varlık, Milliyet Sanat, Express, Atika, Aykırı, Edebiyatta Seçki, Edebiyat-Eleştiri, Evrensel Kültür, Şiir Oku, Eşik, Varoş, Cumhuriyet, Radikal, Pazartesi, Söz, Akşam-lık* gibi dergi ve gazetelerde yayımlandı.

Nobelli Şairler Antolojisi'nde çevirileriyle (Hazırlayan: Eray Canberk, Oğlak Yayınları 2000), *Yemek Kitabı-Tarih Halkbilim Edebiyat*'ta (Derleyen Sabri Koz, Kitabevi Yayınları 2002) bir yazısıyla yer aldı.

Korku Benim Sahibim (2010), *Düş Hırkası* (2009), *Yalan Sureleri* (2010), *Rüya Bekleyen Adam* (2013), *Aşk Meçhule Yürür* (2015) gibi yetişkinler için yazdığı romanları da bulunan Özdem daha ziyade 3-12 yaş grubuna hitap eden hikâyeler de yazmıştır. Bunlardan bazıları:

Hoş Geldin Şaşa 3-8 Yaş (2016), *Efe'nin Beklenmedik Maceraları* 3-8 Yaş (2016), *Kulaktan Kulağa* 3-8 Yaş (2015), *Utku'nun Kalem* 3-8 Yaş (2015), *Gökkuşakını Kovalayan Kedi* 3-8 Yaş (2014), *Bir Masal Anlat* 3-8 Yaş (2014), *Yağmur'un Rüyası* 3-8 Yaş (2014), *Rüya Ormanı* 3-8 Yaş (2014), *Zeynep-Benim Güzel Hayvanlarım* 9-12 yaş (2014), *Sütün Yolculuğu* 3-8 Yaş (2013), *Kedinin Kanadı Olsa-Kitap Kurtları İçin* 6 (8-12 Yaş) (2013), *Zürafa Fazi* 3-8 Yaş (2013), *Ejderler, Ecinniler, Gulyabaniler ve Cümle Yaratık* 9-12 Yaş (2012), *Baykuş İle Çoban Yıldızı* 3-8 Yaş (2012), *Kitap Kurtları İçin* 5- Eşek Dersem Çık, Keçi Dersem Kaç 8-12 Yaş (2012), *Esrarengiz Arkadaşın Fısıldadıkları* 8-12 Yaş (2011), *Pire'nin Yorganı-Karınca'nın Rüyası* 8-12 Yaş (2011), *Kitap Kurtları İçin* 3- Tavşan Dağa Küerse, Kaplumbağa Koşarsa 8-12 Yaş (2011).

Sırlarla Dolu Konak

Filiz Özdem'in 12 yaş grubu okuyucuya hitap eden bu romanı ilk olarak Yapı Kredi Yayınlarından 2012 yılında yayımlanmış, 2015'te beşinci baskısı yapılmış olan, sevilerek okunan bir eserdir. Eserin konusu kapakta kısaca şöyle anlatılmıştır: *Çok sevdiği dedesi ile babasını bir kazada kaybeden Yiğit'in hayatı köklü bir biçimde değişir. Yaşadıkları şehirden ayrılıp annesi, kız kardeşi ve babaannesiyile İstanbul'a taşınırlar. Yeni hayatına güçlükle alışan Yiğit, arkadaşı Mehmet'le gizlice girip çıktıkları terk edilmiş konakta bir gün davetsiz bir misafir bulur. Ve o dakikadan sonra hepsinin hayatı, tahmin bile edemeyecekleri şekilde değişir.*

Eserde Geçen Deyimler

Filiz Özdem ilk gençlik çağındaki 12 yaş grubu okuyucuya hitap eden *Sırlarla Dolu Konak* adlı eserinde çok sayıda deyim yer vermiştir. Bu deyimleri vermeden önce deyim hakkında kısa bir bilgi vermeyi uygun buluyoruz.

Ömer Asım Aksoy, deyimi; "Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce (1993: 52) şeklinde tanımlamakta ve deyimlerin yapısı, kullanılışı hakkında bilgi vermektedir.

Deyimlerle ilgili olarak bugüne kadar Türkçede pek çok çalışma yapılmıştır. Bunların hepsini burada anmak mümkün değildir. Ayrıca günümüz eserlerinde deyimlerin kullanımıyla ilgili olarak da yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışmalar yapılmaya başlanmış, bu çalışmalarda deyimler çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Yazarlarımızın eserlerinde kullandığı deyimleri inceleyen çalışmalar ise daha çok yenidir. Bunlar arasında danışmanlığımız altında Semih Topal (2015)'in hazırlamış olduğu "Almıla Aydın'ın Gezgini Dedektifler Serisinde Deyimlerin Yapısal İncelemesi" adlı yüksek lisans tezi, deyimleri yapılarına göre sınıflandırması açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Deyimler genellikle birden fazla sözcüğün bir araya gelerek ve bazen birinin bazen de hepsinin gerçek anlamlarının dışında yeni bir anlam kazanarak, daha ziyade soyut kavram ve durumları somutlaştırarak anlatmada kullanılan kalıplaşmış sözlerdir. Bu sebeple söz öbeği durumunda görülürler. Biz de eserde geçen deyimleri verirken yapılarını da kısaca incelemeye çalışacağız. Bu çalışmanın amacı bilinen deyimlerin nasıl kullanıldığını belirlemek, yapılarını incelemekle birlikte dilimizde kalıplaşmaya başlamış, deyimleşen yeni yapıları da tespit etmektir.

Eserde geçen deyimleri şöyle sıralayabiliriz:¹

1. (bir durumu) Açığa çıkarmak: Ortaya çıkarmak, gözler önüne sermek, anlaşılır duruma getirmek.

"Hikâyeler birer halka gibi birbirine eklenmiş, geçmişe doğru uzayan zincir, başka gerçekleri de açığa çıkarmıştı." s. 87-88

2. Ağzı (bir karış) açık kalmak: Şaşakalmak, şaşırıp kalmak.

Eserde 'ağzı açık', 'ağzı açık kalmak' olarak iki şekilde de kullanılmıştır.

"Nasıl bir şoka girdiğimi, ağzımın nasıl bir karış açık kaldığını anlatamam!" s. 76

"Şaşkınlıktan onların da ağzı açık kaldı." s. 82

"Ölmüş olduğumu sandığımız adamla karşılaştığımız sahneyi öyle allayıp pullayarak anlattım ki, Mehmet'in ağzı açık, merakla dinleyişini bir gören olsa, onun da yanımda olduğuna inandırmam imkânsızdı." s. 40

¹ Deyimlerin anlamlandırılmasında Türkçe Sözlük (2005)'ten, Hengirmen (2007)'in hazırlamış olduğu Deyimler Sözlüğü'nden ve Millî Kütüphane Başkanlığı (1997)'nin hazırlamış olduğu sözlükten yararlanılmıştır.

" Nazlı ile Elif hayranlıkla *ağzıları açık* etraflarına bakıyorlardı." s. 102

" Mehmet'in bile *ağzı açık kaldı*, 'Vay canına yav!' diye mırıldandı." s. 103

3. Ağzından çıkmak: Bir sözü istemeden, farkına varmadan söylemek, söylemiş bulunmak.

" *Ağzımdan çıkana* ikimiz de şaştık..." s. 86

4. Ağzının suyu akmak: Çok beğenip imrenmek.

" Bu arada, babaannemin tepeleme doldurduğu bir tabakta kuru patlıcan, biber dolmasıyla, *ağzından sular akararak* gelip masaya oturdu Mehmet." s. 59

5. Akan sular durmak: Tersî söylenemeyecek bir durum meydana gelmek, itiraz edilecek bir nokta kalmamak.

" Kardeşim Elif söz konusu oldu mu, Mehmet için *akan sular dururdu*." s. 12

6. Akıl almamak, akli almamak: Olabileceğine inanmamak.

" Bir insan, hele de bir anne bu kadar zalim olabilir mi? Hâlâ *aklım almaz*." s. 46

7. Akli başından gitmek: Çok sevinçten ya da çok korkudan ne yapacağını şaşırarak.

" Evlat, bu ölüm haberiyle *aklım başımdan gitti*." s. 76

8. Akli karman çorman (olmak) (Akli karışmak): Ne yapacağını bilemez durumda olmak.

" *Aklım karman çormandı*. Kim bilir başımıza ne işler gelecekti?" s. 37

9. Aklına takılmak /aklı (bir şeye) takılmak: Zihni çözmek istediği bir şeyle sürekli olarak uğraşır olmak.

" *Aklıma takılan* bu konuyu, Şemsi Öğretmen'e de açtım." s. 89

10. Aklından geçmek: Düşünmek.

" Evlat söyle *aklından geçenleri*... İçinde tutma..." s. 112

11. Akli peynir ekmekle yemek: Delice işler yapmak.

" *Aklı peynir ekmekle mi yedin sen!*" s. 24

12. (iş) Alaya vurmak: Ciddiyken sonradan alay ediyormuş gibi bir havaya girmek.

Korkusunu belli etmemek için işi *alaya vuruyordu*." s. 98

13. Allak bullak olmak/etmek: Altı üstüne gelmek, karmakarışık olmak; altını üstüne getirmek, karıştırmak.

" Nazlı ikide bir "Ecel" deyip lafı kısa kesmemi, yüzümü böyle *allak bullak eden* asıl meseleye gelmemi istiyordu." s. 39

" Bütün bu esrarengiz konuşmalar gitgide kafamı karıştırmaya başlıyordu. *Allak bullak olmuştum*." s. 71

14. Allayıp pullamak: Süslü şeylerle donatmak, kötü görünüşünü kapatacak şeylerle süslemek.

" Ölmüş olduğunu sandığımız adamla karşılaştığımız sahneyi öyle *allayıp pullayarak* anlattım ki, Mehmet'in ağzı açık, merakla dinleyişini bir gören olsa, onun da yanımda olduğuna inandırmam imkânsızdı." s. 40

15. Anlam çıkarmak: 1) Bir cümleden veya metinden yeni ve değişik bir anlam yakalamak. 2) *meç*. Yersiz ve gereksiz bir yargıya varmak, yanlış değerlendirmek; bir söze, söyleyenin aklından geçmeyen bir anlam vermek.

" Nazlı'nın bütünü bu tuhaf lafların içinden bir *anlam çıkaracağını* umuyordum, ama onun da kafası karışmıştı işte." s. 72

16. Arka çıkmak: Bir kimseyi başkalarına karşı korumak, kayırmak.

" Arif Dede ona *arka çıktı*." s.101

17. Ayrı tutmamak (Ayrı tutmak): Farklı görmemek ve farklı davranmamak.

Asıl deyim 'ayrı tutmak: farklı davranmak' şeklinde dilimize yerleşmiştir, burada olumsuz yapısı kullanılmıştır.

" Nazlı kızım, seni Elif'ten *ayrı tutmuyorum*." s. 110

18. Az kalsın (kaldı):1) Bir işin gerçekleşmesi söz konusuysen gerçekleşmemesi durumunda kullanılan bir söz. 2) Bir işin gerçekleşmemesi söz konusuysen gerçekleşmesi durumunda kullanılan bir söz.

" Bunu duyduğum an *az kalsın* bayılıyordum." s. 90

19. Baş başa (olmak): birlikte bulunmak.

" 'Gel oğlum seninle bir yerlerde oturalım *baş başa!*' dedi." s. 75

20. Baş edememek: Bir kimseyi yola getirmeye, ya da bir şeyi başarmaya gücü yetmemek.

" Benimle *baş edemeyeceğini*, bu dolabı itip de o kapıyı açmazsam oradan çıkmayacağını anlayan Mehmet çaresizce yardım etti." s. 27

21. Başına gelmek: Kötü veya istenmeyen bir durumla karşı karşıya kalmak.

" Allahım, Allahım nedir bu *başına gelenler!*" s. 25

" Yoksa *başına gelmiş* bir felaket değil." s.84

22. Başına iş açmak: Uğraştırıcı ve üzücü bir işin/bir durumun çıkmasına yol açmak.

" Düşüp *başına iş açacaksın!*" s.24

23. Başından geçmek: Bir olayı daha önce yaşamış olmak.

" Sen de *başından geçenleri* bir yaz ki, ileride çocuklarına, torunlarına hediye edebileceğin bir geçmişin olsun." s. 99

24. Başını belaya sokmak: Birini, kötü sonuçlar verecek bir duruma itmek.

" İnsanın yanında *başını belaya sokacak* arkadaşlarının olması çok güzel değil ama!" s. 24

25. Başının etini yemek: Bir kimseden sürekli olarak ve rahatsız edercesine bir şey istemek.

" Mehmet'in 'Yav hadi hadi!' diye *başımın etini yemesi* eşliğinde hazırlandım." s. 13

26. Birini (bizi) bulmak/bula bula bunu (onu, bir şeyi, birini) bulmak: 1) var olanların en değersizini seçmek; 2) istenmeyen, kötü bir şeye rastlamak.

Eserde "istenmeyen bir durum, bir şey" için söylenmiştir.

" Ne mirasmış yahu bu! Filmlere konu olduğu yetmezmiş gibi şimdi de *bizi buldu!*" s. 97

27. Boşa koydum dolmadı, doluya koydum almadı (Boşa koysam dolmaz, doluya koysam almaz): Bu güç işi yoluna koymak için düşünüp taşınıyor, bir çözüm yolu bulamıyorum.

" Yani, öyle düşündüm olmadı, böyle düşündüm olmadı. *Boşa koydum dolmadı, doluya koydum almadı.*" s. 112

28. Burnunun dibine girmek (Burnuna girmek): Birine pek sokulmak.

" Mehmet babaannemin bir tabağa koyup ikram ettiği asideden yemeye koyulmuşken, Nazlı ile Elif *burnumun dibine girerek* "Ne oldu?" diye sordular." s. 39

29. Burnunun direği sızlamak: Yakınlarından birinin durumuna çok üzümlü acımak.

" Oğul, oğul, *burnumun direği sızlıyor!*, demişti." s. 13

" Birkaç gün sonra tanık olacağımız bir olay sonrasında hissedeceklerim gerçekten *burnumun direğinin sızlamasına* neden olacaktı." s. 13

" Benimse birden *burnumun direği sızladı*, gözlerim doldu." s.53

30. Canı çıkmak: Yaptığı zor bir işten dolayı çok yorulmak, bitkin bir hâle gelmek.

" Nazlı'yı dışarı çıkarana kadar *canım çıktı.*" s. 50

31. Canına okumak: Bir kimseye büyük bir zarar vermek.

" Önce delirecek, sonra da benim *canıma okuyacaktı!*" s. 37

32. Can yoldaşı (olmak): Bir kimsenin, yalnızlıktan kurtulmak için beraber yaşadığı canlı varlık.

" Birkaç yıldır onun *can yoldaşı* olmuş." s. 85

33. (Birine) cephe almak: Hasım durumu takınmak, bir düşünceye karşı olmak, direnmek.

" Mehmet'in yemeğe düşkünlüğüne çok sinir olan Elif bile Nazlı'ya *cephe aldı, ...*" s. 83

34. Cesaret göstermek: Cesur olmak, yürekli davranmak, ürküp kaçmamak.

" İçimizden birinin azıcık *cesaret göstermesi* gerekiyordu." s. 25

35. Dalga geçmek: Biriyle alay etmek, belli etmeden eğlenmek.

" Benimle de *dalga geçti* üstelik." s. 18

" Bütün bu hikâyeleri ilgiyle, ciddiyetle dinleyen Nazlı, sonra nedense benimle *dalga geçmeye* başladı." s. 97

36. Dalıp gitmek: Bir düşünce veya hayal ile bulunduğu ortamdan uzaklaşmak.

" *Dalıp gitmiştim.* Gördüğüm rüyanın etkisindeydim." s. 13

37. Damarına basmak: Bir kimseyi duyarlı olduğu bir konuda kızdırmak.

" *Damarına çok basardım,* sinirden oturup ağlardı." s. 63

38. Dil dökmek: İnandırmak, ikna etmek ya da yaranmak için karşısındakinin hoşlanacağı şeyler söyleyip durmak.

" Yarım saat *dil döktüm.*" s. 50

39. Dili tutulmak: Korku, heyecan gibi nedenlerle söz söyleyemez olmak.

" Nasıl bir çatırtı koptu öyle! Korkudan *dilimiz tutuldu.*" s. 53

40. Dünya(yıkılrsa) umurunda değil: Hiçbir şeyle ilgilenmez, sorumsuz, kaygısız, tasasız, gamsız anlamında kullanılan bir söz.

" Kontes'in *dünya umurunda değildi.*" s. 116

41. El açmak (Avuç açmak): Başkasından para ister duruma düşmek; dilenmek.

" Bu anıların, bu kayıpların ortasında yaşayamam ben, kimseye de *el açamam!*" s. 15

42. El atmak: Yeni bir işe başlamak; birisinin işine karışmak; müdahale etmek.

" Alttaki kapağa bir kez daha *el attım.*" s. 28

" Neye *el atsanız* elinizde kalıyor." s. 102

43. Elinde kalmak: Bir şeyi satmak isteyip de satamamak.

Eserde bu anlamıyla kullanılmamıştır. Aşağıdaki cümlelerde anlamı "çok eskidiği için elle tutulduğunda parçalanmak"tır.

" Tamam, dokunduğumuz birkaç tanesi *elimizde kalmıştı.*" s. 30

" Neye el atsanız *elinizde kalıyor.*" s. 102

44. ... ellerinden (elinden) çıkmak: Biri tarafından yapıldığı belli olmak.

" Sizin güzel *ellerinizden çıkan* her nimet başka kılığa bürünür..." s. 81

45. Foyası ortaya (meydana) çıkmak: Bir kimsenin kötü bir yönü bir şey dolayısıyla, bir süre sonra anlaşılmak.

" Öyle ya! Artık *foyamız ortaya çıkmıştı!*" s. 52

46. Gıcık olmak (almak/kapmak): (Argo) Bir davranışa veya bir kimseye sürekli sinirlenmek.

" Bu adamın bana 'evlat' diye seslenmesine hem *gıcık oluyor* hem de anlamadığım bir nedenle zevkten dört köşe oluyordum." s. 75

47. Gönlü zengin/bol: İmkânları yetersiz olduğu halde cömert, eli açık olan; varını vermekten çekinmeyen.

Deyim sözlüklerimizde 'gönlü bol' olarak geçen bu deyim, eserimizde 'gönlü zengin' şeklinde kullanılmıştır.

" Arif Dedemin deyişiyle bunlar başka türlü insanlardı. Çünkü gönülleri zengindi ve çok efendi insanlardı." s. 117

48. Gönül almak: Gücenmiş olsun olmasın, bir kimseyi güzel sözle, uygun davranışla, bir armağanla hoşnut etmek, sevindirmek.

" Sonunda ikna oldu, ama yol boyunca da gönlünü almaya çalıştım." s. 50

49. Göz atmak: Uzun uzadıya üzerinde durmayı şöyle bir bakmak.

" Bekle. Şu dolaba son kez bir göz atayım." s. 28

50. Göz göze gelmek: her iki tarafın bakışları karşılaşmak.

" Çekmeceye bilyeyi bulduktan sonra başımı kaldırıp annemle göz göze gelince, oraya yığılmışım." s. 80

51. Gözleri dalmak (gözü dalmak): Gözü bir noktaya dikilmiş olarak, dalgın bakmak.

" Gözlerim daldı." s. 12

52. Gözleri dolmak: Üzülme ya da duygulanmadan dolayı gözleri yaşla dolmak; ağlamaklı olmak.

" İçimde, kalbimin derinliklerinde bir şeyler düğümleniyor, gözlerim doluyordu." s. 13

53. Gözleri ıslıl ıslıl olmak/parlamak (Gözlerinin içi gülmek, gözleri parlamak): Sevinci gözlerinin parıldamasından belli olmak.

" ... yoksa kazasız belasız gün yüzüne çıktıkları için gözleri ıslıl ıslıl mı olur?" s. 16

" Yüzüne gözüne renk gelmiş, sevinçten gözleri ıslıl ıslıl parlıyordu." s. 109

54. Gözlerine inanmamak: Gördüklerinin doğru olduğunu kabul edemeyecek kadar şaşırarak.

" Ama öyle gözlerime inanmamıştım ki, olduğum yerden kıpırdayamadım." s. 55

55. Gözlerini dikmek (Gözünü dikmek, gözünü ayırmamak): Bir şeye veya bir kimseye sürekli olarak bakmak.

Metinde "gözlerini üzerinden ayırmama" durumunu anlattığı için burada "kontrol amaçlı sürekli izlemek" anlamı daha uygun düşmektedir.

" Annem bana olan güvenini kaybedecek, bir sürü yasak koyacak, her hareketimde şüphyle gözlerini üzerime dikecekti." s. 37

56. Gözlerinin içi gülmek: Sevinci gözlerinin parıldamasından belli olmak, mutlu olduğu gözlerinden belli olmak.

" Annemin yine eskisi gibi gözlerinin içi gülüyordu." s. 118

57. Gözleri yuvalarından fırlamak (Gözleri evinden / yerinden fırlamak / oynamak): Korkusu, öfkesi veya telaşı gözlerinden belli olmak.

Aksoy'da "gözleri evinden fırlamak" şeklinde bulduğumuz bu deyim Çotuksöken'de "gözleri yuvasından fırlamak (uğramak, oynamak)" şeklinde verilmiştir.

" Mehmet'le birbirimizin koluna yapışmış, gözlerimiz korkudan yuvalarından fırlamış halde, hiç kıpırdamadan durduk." s. 33

58. Göz ucuyla bakmak: Fark ettirmeden gözlemek, belli etmemeye çalışarak başını çevirmeden yandan bakmak.

" Sonra göz ucuyla Nazlı'ya baktım." s. 74

" 'Aile yadigâridir efendim, rahmetlik annemin yüzüğü...' derken, gerçekten yanımdaymış gibi göz ucuyla annesinin fotoğrafına baktı." s. 107

59. Gözü kamaşmak: Çok etkilenmek.

" Define bulmuştuk gerçekten. Hepimizin gözü kamaşmıştı." s. 105

- 60. Gözünden (gözden) kaçmak:** Görülmemek, farkına varılmamak.
 “ Geçen gün konağa gittiğimizde evrakların arasında, vaktiyle gözümünden kaçmış bir tapu daha buldum.” s. 113
- 61. Gözüne uyku girmemek:** Hiç uyuyamamak, uykusuz kalmak.
 “ O gece gözüme uyku girmedi.” s. 97
- 62. (değerli bir şeyde) Gözü yok (bir şeyde gözü olmamak):** 1) bir şeye sahip olmayı istememek; 2) heves beslememek, fazla önem vermemek.
 “ Arif, senin zaten bu malda mülkte gözün yoktu.” s.112
- 63. Gücüne gitmek (ağırına/zoruna gitmek):** Bir söz, bir davranış, bir kimseye ağır gelmek, o kimsenin gücenmesine yol açmak, onuruna dokunmak.
 “ Doğrusunu istersen bu da çok gücüme gitti.” s. 50
- 64. Haber uçurmak:** Gizlice haber göndermek.
 “ Hatta senin çeteye bir haber uçursan da hep beraber gitsek.” s. 100
- 65. Hak etmek:** 1) Bir emek karşılığı hakkı olan şeyi elde etmek, hak kazanmak.
 “ Her zaman tuhaf buldukları varlığım, sonunda hak ettiği değeri kazanmıştı...” s. 87
- 66. Haklı çıkmak:** Davasının, iddiasının, düşüncesinin veya davranışının doğru olduğu anlaşılacak.
 “ Nazlı yine haklı çıktı. Kısmen de olsa...” s. 115
- 67. Hayale dalmak:** Yaşadığı ortamdan uzaklaşıp düş kurmak, düş dünyasına dalmak.
 “ Bazen yine rüya gördüğümü ya da hayallere daldığımı düşünüyorum, gerçeğe döndüğümde, kendimi konağın bahçesindeki ceviz ağacının dalına tünemiş, viran haldeki bahçesine bakarken bulacağımı sanıyordum.” s. 114
- 68. Hayal kırıklığı (Düş kırıklığı):** Düşünülen bir şeyin gerçekleşmemesinden duyulan üzüntü.
 “ Bizim saf Elif, babaannemin gelinlik giyeceğini sanıyormuş. Büyük hayal kırıklığı yaşadı.” s. 115
- 69. Heyecana kapılmak:** Aşırı derecede heyecan, coşku duymak.
 “ ... ardından duruluyor, sonra bir heyecana kapılıyordum.” s. 111
- 70. İç geçirmek:** Derin bir soluk alıp vererek üzüntüsünü veya herhangi bir duygusunu belirtmek.
 “ İç geçirdim. Konakta bulduğumuz ihtiyar adam geldi aklıma.” s.47
 “ Romantik romantik iç geçirdi.” s. 83
 “ Babaannem mutlu mutlu iç geçirdi.” s. 111
- 71. İçi cız etmek:** Çok üzülme.
 “ ... Birden içi cız etti.” s. 51
- 72. İçinden geçmek:** Düşünmek, aklından geçmek:
 “ O gün ilk kez, Nazlı'nın durgun ve düşünceli yüzüne bakarken, birden içimden şöyle geçti: ...” s. 73
- 73. İçine su serpmek (Yüreğine su serpmek):** Duyduğu üzüntü, kaygı, sıkıntı; yeni ve ferahlatıcı bir durum ya da haber dolayısıyla hafiflemek.
 “ İçime su serpildi.” s. 10
- 74. İçini burkmak:** Bir şey veya bir olay onu çok üzme.
 Deyim sözlüklerimizde ‘yüreği burkulmak: çok üzülme, çok acı duymak’ şeklinde verilen bu deyim eserde ‘içini burkmak’ şeklinde geçmiştir.
 “ Yine de konağın yıkılacak olması içimi burkuyordu.” s. 92
- 75. İçini (bir şey) yakmak (İçi yanmak):** Bir şey onu çok üzme; çok üzülme.

Deyimlerle ilgili kaynaklarda deyim “içi yanmak” şeklinde geçmektedir, fakat yazarımız kendisini üzen bir durumu “içini yakmak” şeklinde yine mecazi bir ifadeyle dile getirmiştir. Bu yüzden bu ifadenin de deyim olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

“ İçimi bir hasret duygusu yakıyordu.” s. 22

76. İğneli iğneli konuşmak/iğneli söz: Batıcı, dokunaklı, karşıdakini üzecek sözler söylemek.

Deyim sözlüklerimizde ‘iğneli söz’ şeklinde geçen bu deyimın eserde ‘iğneli iğneli konuşmak’ şeklinde verildiğini görmekteyiz ve bu yapının da deyim olarak kabul edilmesi gerektiğini savunuyoruz.

“ Yine ne olmuştu da benimle iğneli iğneli konuşuyordu?” s. 97

77. İmdadına yetişmek /ımdada (ımdadına) koşmak (yetişmek): Çok zor ve tehlikeli bir anda yardım etmek.

“ Getirdiğimiz torbalar, kasadan çıkanları koymaya yetmedi. Mehmet imdadımıza yetişti.” s. 106

78. İnan olsun: ‘Bana inanınız’ anlamında kullanılan bir söz.

“Bilmiyorum evlat! İnan olsun bilmiyorum.” s. 79

79. İpiyle kuyuya inilmez: Ona güvenilerek bir işe girilmez.

“Bunların ipiyle kuyuya mı inilir?” s. 41

80. Kafası karışmak: Önceki bilgi ve düşünceleri altüst olmak.

“ Nazlı’nın bütünü bu tuhaf lafların içinden bir anlam çıkaracağını umuyordum, ama onun da kafası karışmıştı işte.” s. 72

“ Bütün bunları dinlerken biraz kafam karışmıştı.” s. 95

“ Benim kafam karışmıştı. Belli ki Nazlı’nın da...” s. 105

81. Kahkaha koyuvermek (kahkahayı basmak/koparmak, salıvermek): Kendini tutamayıp yüksek sesle gülmek.

Eserde *kahkaha koyuvermek* şeklinde geçen deyim farklı bir yardımcı fiille kullanılmıştır.

“ İster misin bunlar âşık olsun birbirine! diye bir *kahkaha koyuverdi* Nazlı.” s. 82

82. Kapı dışı edilmek: Kovulmak, dışarı atılmak.

Deyim sözlüklerimizde ‘kapı dışarı etmek’ şeklinde geçen bu deyim eserimizde edilgen yapısıyla ‘kapı dışı edilmek’ şeklinde kullanılmıştır.

“ Benim hikâyelerim ve hayallerim kapı dışı edilmişti.” s. 92

83. (Laf) Kaynayıp gitmek: Söz boşa söylenmek, anlaşılmaz olmak, hiçbir etki yapmamak.

“ İyi de, bu arada konağın yıkılması meselesi *kaynayıp gitmişti*.” s. 92

84. Kendine gelmek: Düşünebilecek duruma gelmek; ayılmak.

“ Sabah yine zorla uyandım, ama yataktan çıkar çıkmaz önceki günden kalan heyecanla hemen *kendime geldim*.” s. 97

85. Kendini bir yerde bulmak: Farkında olmadan bir yere ulaşmış olmak.

“ Sonra bir gün *konakta buldum kendimi*.” s. 85

“ Bazen yine rüya gördüğümü ya da hayallere daldığımı düşünüyor, gerçeğe döndüğümde, *kendimi konağın bahçesindeki ceviz ağacının dalına tünemiş, viran haldeki bahçesine bakarken bulacağımı* sanıyordum.” s. 114

86. Kendini kaptırmak: 1) Bir şeyin etkisinden kurtulamayacak duruma düşmek.

Bu deyim eserimizde, deyim sözlüklerimizde yer alan birinci anlamıyla kullanılmıştır.

“ Nazlı bizim evde olup bitenlere o kadar *kendini kaptırmıştı* ki, aklımdan geçenleri anlamamıştı bile.” s. 74

87. Kendini sokağa/dışarı atmak: Sıkıntıdan dolayı rahatlamak amacıyla açık havaya çıkmak.

Eserde hem 'sokağa' hem 'dışarı' kelimeleriyle kullanılan her iki şekil de mevcuttur.

" Kendimizi sokağa attık." s. 13

" Kendimi aceleyle dışarı attım." s. 82

88. Kestirip atmak: Ayrıntılı düşünmeden kesin yargıya varmak.

" Anneme bu 'şahıs işleri' meselesinden söz edip ne anlama geldiğini sorduğumda 'Kişisel bazı işleri vardır yavrum!' deyip *kestirip attı.*" s. 89

89. Keyfine diyecek yok: Çok rahat ve mutlu olma durumunda söylenen söz.

Yine deyim sözlüklerimizde bulunmayan, cümle olarak kullanılan bu sözü biz deyim olarak kabul ediyoruz.

" Kontes ile Boncuk'un *keyfine diyecek yoktu.*" s.116

90. (Yüzü) Kıpkırmızı kesilmek: Yüzün öfke, utanma gibi herhangi bir nedenle çok kızarması.

" Nazlı'nın *yüzü sinirden kıpkırmızı kesiliyordu.*" s. 73

" Babaannem bir anda *kıpkırmızı kesildi.*" s. 107

91. Kontrol altında (tutmak): Denetlemek, hakim olmak.

" 'Hiç merak etmeyin' dedim kendimden emin, 'Her şey *kontrol altında...*' " s. 81

92. Kol kanat germek (olmak): Bir kimseye yardımcı olmak, onu korumak.

" Dedem çevresindeki herkese *kol kanat gerer*, büyük bir sevgi ve şefkatle yaklaşırdı." s. 42

93. Kulak kabartmak: Belli etmemeye çalışarak dinlemek.

" *Kulak kabartıp* öylece bekledik." s. 33

94. Kuşkuya kapılmak (Kuşku uyanmak/Kuşkuya düşmek): Kuşkulanmak, şüphelenmek.

" Bazen sadece Elif nedeniyle benimle arkadaş olduğundan bile *kuşkuya kapılırdım.*" s. 12

95. Küçük dilini yutmak: Çok şaşmak, dona kalmak.

"Şaşkınlıktan *küçük dilimi yutmuş* haldeydim." s. 79

96. Lafın kısası / uzun lafın (sözün) kısası: Kısacası, özet olarak.

" Hafızamla başka türlü bir ilişki kurmayı tercih ettim diyelim *lafın kısası.*" s. 113

97. Mırın kırın etmek: İstenen şeyi yapmamak için bahaneler ileri sürmek, nazlanmak.

" Elif *mırın kırın ederek* yataktan çıkana kadar, ben hemen üstümü giyindim." s. 50

98. Mücadele vermek: Savaş vermek, mücadele etmek.

" Ama Boncuk bahçeye erkek kedi girmesin diye büyük bir *mücadele veriyordu.*" s. 116

99. Numara çevirmek (Dümen çevirmek/Dalavere çevirmek): Hileye başvurarak iş görmek; yasa dışı, hileli, kurnazca bir plan kurup iş becermek.

Deyimin aslı "dümen çevirmek/dalavere çevirmek" şeklinde kullanılırken sonraları bunlara ilaveten "numara çevirmek" şekli de eklenmiştir. Eserimizde bu şekliyle kullanılmıştır.

" Babaannem bir *numaralar çeviriyordu*, ama ne?" s. 66

100. Olup (olan) biten: Meydana gelen olaylar, ortaya çıkan durum veya oluşan her şey.

" Nazlı bizim evde *olup bitenlere* o kadar kendini kaptırmıştı ki, aklımdan geçenleri anlamamıştı bile." s. 74

101. Ortalığa düşmek (ortaya düşmek/meydana düşmek): Bir iş yapmak için kendini ortaya atmak.

Deyim sözlüklerimizde 'ortaya düşmek' için kötü anlamlar da yüklenmiştir. Fakat burada 'ortalığa düşmek' ifadesi yukarıda verdiğimiz anlamıyla kullanılmıştır ve deyim olarak kabul edilmelidir.

" Hani biri çıkar, 'Ah Mısır'daki teyzemden miras kaldı!' diye ortalığa düşer..." s. 97

102. Ödü patlamak: Ansızın çok korkmak.

" Ay ne oldu şimdi buna durup dururken? Ödüm patladı!" s.53

103. Peşine düşmek : 1) Arkasından gitmek, izlemek. 2) Bir isteğin gerçekleşmesini sağlamaya çalışmak.

Eserde deyim, ikinci anlamıyla kullanılmıştır.

" Kim düşecek mirasın peşine?" s. 98"

104. Sahip çıkmak: 1) kendinin olduğunu ileri sürmek; 2) korumak, koruyucu olmak, ilgilenip gözetmek.

Eserde ikinci anlamıyla kullanılmıştır.

" Sen sadece benim hayatımı kurtarmakla kalmadın! Kedime de sahip çıktın..." s. 86

105. Ses (çıkarmamak) etmemek: bir şeyi hoş görerek karşı çıkmamak, itiraz etmemek.

" Sizin evdekiler bu duruma ses etmiyorlarsa, bir bildikleri vardır herhalde..." s. 74

106. Sesi çıkmamak: Bir şey söyleyerek susmak.

" Elif'in hiç sesi çıkmıyordu." s.102

107. Sevinç gözyaşları dökmek: Sevinçten ağlamak.

" 'Aynı hikâye yüzünden hem ailemi kaybettim hem de bu hikâye sayesinde yeniden bir ailem oldu!' diyerek sevinç gözyaşları döküyordu Arif Dede." s. 97

108. Sıkboğaz etmek: Bir işi yapması için düşünmesine, hazırlık yapmasına fırsat vermemek, onu sıkıştırmak.

" Evlat sıkboğaz etme beni." s. 67

109. Sokaklara (sokağa) düşmek: 1) kadın kötü yola saparak orta malı olmak; 2) bir şey çoğalış değerini yitirmek; 3) sükûneti, huzuru evin dışında aramak.

Eserde üçüncü anlamla kullanılan bir deyimdir.

" Hani hayatında şok edici olaylar olup da hafızasını kaybedip sokaklara düşmemiş anladığım kadarıyla." s. 72

110. Son noktayı koymak: Bir işte en son sözü söylemek.

" '... Annenle Neriman Hanım'ı da getiririz...' dedi ve konaktaki günümüze son noktayı koymuş oldu." s. 106

111. Söz konusu olmak: Üzerinde konuşulan konu olmak, bahsi geçmek.

" Kardeşim Elif söz konusu oldu mu, Mehmet için akan sular dururdu." s. 12

112. Surat asmak: Kaşlarını çatıp yüzüne küskün ve dargın bir anlam vermek.

" Elif'in surat astığını gören annemin mutluluğu gölgelendi." s. 118

113. Tepesinden aşağı kaynar sular dökülmek: Üzüntülü veya kötü bir olay karşısında birdenbire büyük bir sıkıntı duymak.

" Tepemden aşağı kaynar sular döküldü." s. 111

114. Un ufak olmak: Çok ufak parçalı duruma gelmek.

" Bastığımız yer ayağımızın altında un ufak olur!" s. 25

115. Üstü başı dökülmek: Giysileri çok eskimiş, biçimsiz, yırtık pırtık olmak.

" Adamla ilgili ayrıntıları daha sonra fark ettim. Üstü başı dökülüyordu." s. 36

116. Üstüne titremek: Çok sevdiği şeyi, kimseyi, bir zarar gelmesin diye, özenle korumak.

" Kocasını ve oğlunu kaybettikten sonra iyiden iyiye *üzerime titreyen* babaannemin oranı kapat, şurunu düğmele, buranı sar, aman dikkat et, kayma, düşme..." s. 13

117. Varsa yoksa ... (Varsa o, yoksa o): En çok sevdiği, beğendiği o. Ondan üstün bir varlık tanımıyor; ondan başkasını düşünmüyor.

" Elif aşağı, Elif yukarı. *Varsa yoksa* Elif." s. 12

118. Yan gözle bakmak: Sezdirmeden, göz ucuyla bakmak.

" Yolda sürekli *yan gözle Mehmet'e bakıp* duruyordum." s. 21

119. Yemin etsem başım ağrımaz: Sözüünü ettiğim şeyin doğru, gerçek olduğuna hiç korkmadan yemin edebilirim.

Bu deyim TDK'nin genel ağında yer alan "Atasözleri ve Deyimler" sözlüğünde 'gerçek olduğuna korkmadan yemin ederim' anlamında atasözü olarak gösterilmiştir.

" *E yemin etsem başım ağrımaz.*" s. 79

120. Yerine geçmek: 1) Görevinden ayrılan bir kimsenin yerini doldurmak; 2) Bir şey o anda bulunmayan başka bir şeyin yerine kullanılabilir, onun görevini yapabilmek.

" Arif Dede onun *yerine geçmiş* değildi." s. 87

121. Yerini doldurmak: 1) Görevini başarı ile yapar olmak; 2) görevinden ayrılan birinin yerine gelen kişi, önceki görevli kadar başarılı olmak.

Deyim sözlüklerimizde görevle ilişkilendirilen bu deyim eserimizde çok sevilen birinin yerini doldurmak anlamıyla verilmiştir.

" Gerçek dedemin *yerini kimse dolduramazdı.*" s. 87

122. Yerin yedi kat dibine girmek (yerin dibine geçmek): Herhangi bir olumsuz durumdan ötürü çok utanmak, kimseye görünmek istememek.

" Üstelik polisler konağa hırsızlık etmek için girdiğimizi sanmışlar, utançtan *yerin yedi kat dibine girmiştin.*" s. 37

123. Yer yarılıp içine girmek istemek (yer yarılrsa içine gireceği gelmek): Pek çok utanmak, o anda kimsenin kendisini görmemesini istemek.

" Böyle şeyler söylendiği zaman gerçekten çok, ama çok utanıyordum. *Yer yarılısın içine gireyim istiyordum.*" s. 86

124. Yok artık! (yok devenin başı / pabucu veya nalı), yok daha neler!: Çok abartılı bir söz karşısında kullanılan bir söz.

Günümüz Türkçesinde yeni oluşmaya başlayan deyimlerden bir tanesi de bu söz öbeğidir. 'Yok devenin başı' deyimini ile aynı durumlarda kullanılır. Biz de bu yüzden bu söz öbeğini deyim olarak kabul ettik, fakat herhangi bir deyimler sözlüğünde henüz yer almadığını da gördük. Ayrıca örnek cümlede 'yok daha neler!' söz öbeğinin de deyimsel anlam kazandığını söylemek mümkündür.

" 'Yok artık!' diye bağırdı Elif. 'Yok daha neler! Delirdiniz mi siz?' " s. 82

125. Yola koyulmak (yola düşmek / yola düzülme): Bir yere varmak üzere yola çıkmak.

" Mehmet oflanırken, konağın oraya doğru *yola koyulmuştuk* bile." s. 22

126. Yollara düşmek (yola düşmek): Bir yere gitmek üzere yola çıkmak.

" Elimizde avucumuzda kalanlarla *yollara düşmüştük.*" s. 15

127. Yüreği dayanmamak: Acısına katlanamamak, çok acı duymak.

" Orada katiyen yaşamak istemem... Anlıyor musun beni? *Yüreğim dayanmaz...*" s. 91

128. Yüreğini burkmak (yüreği cız etmek / yüreği sızlamak / yüreği dayanmamak / yüreği ezilmek): Herhangi bir acıklı durum büyük bir acı hissettirmesi; bir şeyden olumsuz yönde etkilenip üzülme durumu.

Deyimlerle ilgili kaynaklarda “*yüreğini burkmak*” şekli ne yazık ki yoktur. Yazar deyimi bu şekilde kullanmıştır. Yukarıda verdiğimiz deyimlerle aynı anlama geldiği için biz bunun da deyim olarak alınması gerektiğini düşündük.

“ Onun böyle hissetmiş olması *yüreğimi burkuyordu*, ama öte yandan kendimi hiç de kusurlu bir şey yapmış gibi hissetmiyordum.” s. 44

129. Yüzüne gözüne renk gelmek (yüzüne kan gelmek): Sağlığı yerine gelmek, benzinin solgunluğu geçmek.

“ *Yüzüne gözüne renk gelmiş*, sevinçten gözleri ışıltılı parlıyordu.” s. 109

130. Zevkten dört köşe olmak: Çok keyiflenmek, büyük zevk duymak, mutlu olmak.

“ Bu adamın bana ‘evlat’ diye seslenmesine hem gıcık oluyor hem de anlamadığım bir nedenle *zevkten dört köşe oluyordum*.” s. 75

Eserde Geçen Deyimlerin Özellikleri:

Deyimlerin yapısal özelliklerine geçmeden önce, eserde hangi deyim grupları kullanılmıştır, kısaca bilgi vermek istedik. Bunları kelime sayısına ve cümle durumunda olup olmamasına bakarak sınıflamaya çalıştık. Eserde geçen deyimlerin yapısal özelliklerini kaç kelimeden oluştuklarına göre inceleyebiliriz:

I. İki kelimeden oluşan söz öbeği durumundaki deyimler:

Bu tür deyimler genellikle bir isim ve bir fiilden oluşurlar. İsim tamlaması, sıfat tamlaması veya ikileme şeklinde kurulanları da vardır.

Açığa çıkarmak; ağızından çıkmak; akıl almamak, akli almamak; aklına takılmak; aklından geçmek; alaya vurmak; allayıp pullamak; anlam çıkarmak; arka çıkmak; ayrı tutmamak; baş başa; baş edememek; başına gelmek; başından geçmek; birini (bizi) bulmak; canı çıkmak; canına okumak; can yoldaşı; cephe almak; cesaret göstermek; dalga geçmek; dalıp gitmek; damarına basmak; dil dökmek; dili tutulmak; el açmak (avuç açmak); el atmak; elinde kalmak; ellerinden (elinden) çıkmak; gıcık olmak (almak/kapmak); gönlü zengin/bol; gönül almak; göz atmak; gözleri dalmak (gözü dalmak); gözleri dolmak; gözlerine inanmamak; gözlerini dikmek (gözünü dikmek); gözü kamaşmak; gözünden kaçmak; gücüne gitmek; haber uçurmak; hak etmek; haklı çıkmak; hayale dalmak; hayal kırıklığı; heyecana kapılmak; iç geçirmek; içinden geçmek; içini burkmak (yüreği burkulmak); içini (bir şey) yakmak (içi yanmak); imdadına yetişmek; kafası karışmak; kahkaha koyuvermek (kahkahayı basmak/koparmak/salıvermek); (laf) kaynayıp gitmek; kendine gelmek; kendini kaptırmak; kestirip atmak; kıpkırmızı kesilmek; kontrol altında; kulak kabartmak; kuşkuya kapılmak (kuşku uyanmak/kuşkuya düşmek); lafın kısası (uzun lafın/sözün kısası); numara çevirmek; olup (olan) biten; ortalığa düşmek (ortaya düşmek/meydana düşmek); ödü patlamak; peşine düşmek; sahip çıkmak; ses etmemek; sesi çıkmamak; sıkboğaz etmek; sokaklara (sokağa) düşmek; söz konusu, surat asmak; üstüne titremek; varsa yoksa ...; yerine geçmek; yerini doldurmak; yola koyulmak; yollara düşmek (yola düşmek); yüreği dayanmamak; yüreğini burkmak.

II. Üç kelimeden oluşan söz öbeği durumundaki deyimler:

Bu tür deyimlerde genellikle ilk iki kelime isim, son kelime fiil olur. Bu fiil asıl fiil olabileceği gibi yardımcı fiil durumunda da olabilir.

Ağız açık kalmak; ağızının suyu akmak; akan sular durmak; akli başından gitmek; akli karman çorman (akli karışmak); allak bullak olmak/etmek; başına iş açmak; başını belaya sokmak; başının etini yemek; burnunun dibine girmek; burnunun direği sızlamak; foyası ortaya (meydana) çıkmak; göz göze gelmek; gözleri yuvalarından fırlamak; göz ucuyla bakmak; gözüne uyku girmemek; içi cız etmek; içine su serpilmek (yüreğine su serpilmek); iğneli iğneli konuşmak (iğneli söz); kapı dışı edilmek;

kendini sokağa (dışarı) atmak; kol kanat germek (olmak); küçük dilini yutmak; mırın kırın etmek; sevinç gözyaşları dökmek; son noktayı koymak; un ufak olmak; üstü başı dökülmek; yan gözle bakmak.

III. Dört kelimededen oluşan söz öbeği durumundaki deyimler:

Eserde dört kelimededen oluşmuş deyimlere az sayıda da olsa rastlanmaktadır.

Aklını peynir ekmekle yemek; gözleri ışıl ışıl olmak (gözlerinin içi gülmek, gözleri parlamak); kendini bir yerde bulmak; yüzüne gözüne renk gelmek; zevkten dört köşe olmak.

IV. Beş kelimededen oluşan söz öbeği durumundaki deyimler:

Beş kelimededen oluşan deyimlere eserde sadece üç yerde rastlanmıştır. Bunlar yazarın kendine özgü kullanımıyla verilmiştir. Yaygın kullanımı parantez içinde verilmiş olan şekillerdir. Yine bunlar da eserde çekimlenerek kullanılmıştır. Az sayıda olmasının sebebi hitap ettiği yaş grubunun dikkate alınmasından dolayıdır.

Tepesinden aşağı kaynar sular dökülmek; yerin yedi kat dibine girmek (yerin dibine geçmek); yer yarılıp içine girmek istemek (yer yarılrsa içine gireceği gelmek).

V. Cümle olarak kurulan deyimler:

Eserde birkaç yerde cümle şeklinde olan deyimler de kullanılmıştır. Bunlar çok değerlidir. Aslına bakılırsa; ister asıl fiille bitsin, ister yardımcı fiille, bu tür deyimler de eserimizde genellikle fiiller çekimlendiği için cümle olarak tamamlanmıştır. Fakat yaygın kullanımda cümle olarak bilinenlerden bazıları eserimizde de geçmektedir. Bunların yanı sıra günümüzde çokça kullanılmaya başlanan 'yok artık!' kalıbını da biz cümle olan deyimler arasında saydık.

Az kalsın (az kaldı); boşa koydum dolmadı, doluya koydum almadı (boşa koysam dolmaz, doluya koysam almaz); gözü yok (değerli bir şeyde gözü olmamak); inan olsun; ipiyle kuyuya inilmez; keyfine diyecek yok!; yemin etsem başım ağrımaz; yok artık!

Yapısal Özellikleri:

Eserde geçen deyimlerin yapısal özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

I. Söz öbeği şeklinde olanlar:

Bunlar ya isim ve sıfat tamlaması şeklinde ya da ikileme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

İsim tamlaması olanlar: *Can yoldaşı; hayal kırıklığı; kontrol altında; lafın kısası; söz konusu.*

İkileme olanlar: *Baş başa, varsa yoksa.*

II. İsim veya söz öbeği + fiil durumunda olanlar:

İki kelimededen oluşanların çoğu isim + fiil veya yardımcı fiil şeklinde kurulmuştur. İsimler bu durumda yalın ya da çekim eki almış halde bulunurlar: *Açığa çıkarmak; ağzından çıkmak; akıl almamak (aklı almamak); aklına takılmak; aklından geçmek; alaya vurmak; anlam çıkarmak; arka çıkmak; ayrı tutmamak; baş edememek; başına gelmek; başından geçmek; birini (bizi) bulmak; canı çıkmak; canına okumak; cephe almak; cesaret göstermek; dalga geçmek; damarına basmak; dil dökmek; dili tutulmak; el açmak (avuç açmak); el atmak; elinde kalmak; ellerinden (elinden) çıkmak; gıcık olmak (almak/kapmak); gönül almak; göz atmak; gözleri dalmak (gözü dalmak); gözleri dolmak; gözlerine inanmamak; gözlerini dikmek (gözünü dikmek); gözü kamaşmak; gözünden kaçmak; gücüne gitmek; haber uçurmak; hak etmek; haklı çıkmak; hayale dalmak; heyecana kapılmak; iç geçirmek; içinden geçmek; içini burkmak (yüreği burkulmak); içini (bir şey) yakmak (içi yanmak); imdadına yetişmek; kafası karışmak; kahkaha koyuvermek (kahkahayı basmak/koparmak/salıvermek); kendine gelmek; kendini kaptırmak; kıpkırmızı kesilmek; kulak kabartmak; kuşkuya kapılmak (kuşku*

uyanmak/kuşkuya düşmek); numara çevirmek; ortalığa düşmek (ortaya düşmek/meydana düşmek); ödü patlamak; peşine düşmek; sahip çıkmak; ses etmemek; sesi çıkmamak; sıkboğaz etmek; sokaklara düşmek; surat asmak; üstüne titremek; yerine geçmek; yerini doldurmak; yola koyulmak; yollara düşmek (yola düşmek); yüreği dayanmamak; yüreğini burkmak (yüreği burkulmak).

Birkaç deyimde ilk kelime fiilimsi almıştır: *Allayıp pullamak; dalıp gitmek; kaynayıp gitmek; kestirip atmak; olup (olan) biten.*

Söz öbeği + fiil durumunda olanlarda ise öbek kısmında isim tamlaması, sıfat tamlaması, isnat grubu, ikileme durumunda olanlar ile hâl eki almış yapılar kullanılmıştır. Bunları tek tek verecek olursak:

İsim tamlaması + fiil olanlar: *Ağzının suyu akmak; başının etini yemek; burnunun dibine girmek; burnunun direği sızlamak; göz ucuyla bakmak; kapı dışı edilmek; sevinç gözyaşları dökmek.*

Sıfat tamlaması + fiil olanlar: *akan sular durmak; küçük dilini yutmak; son noktayı koymak; yan gözle bakmak.*

İkileme + fiil durumunda olanlar: *Allak bullak olmak; iğneli iğneli konuşmak; kol kanat germek (olmak); mırın kırın etmek; un ufak olmak; üstü başı dökülmek.*

İsnat grubu + fiil durumunda olanlar: *Ağzı açık kalmak.*

İlki iyelik ekli isim, ikincisi isim + iyelik + herhangi bir hâl eki almış olanlar: *Aklı başından gitmek, foyası ortaya (meydana) çıkmak, gözleri yuvalarından fırlamak.*

İlk kelime isim + iyelik eki + hâl eki ikinci kelime yalın durumda olanlar: *Başına iş açmak; gözüne uyku girmemek, içine su serpilme (yüreğine su serpilme).*

İlk kelime isim + iyelik eki, ikinci kelime yansıma isim durumunda olanlar: *İçi cız etmek.*

Bunların dışında kurulan yapılar da mevcuttur. Bunlar ya tamlananlar + fiil şeklinde ya da tamlanan + hâl eki almış isim + fiil şeklindedir: *Aklı başından gitmek; başını belaya sokmak; foyası ortaya çıkmak; gözleri yuvalarından fırlamak; kendini sokağa (dışarı) atmak.*

Dört kelimededen oluşanlarda ise isim + iyelik eki + ikileme + yardımcı fiil: *Gözleri ışıl ışıl olmak (gözlerinin içi gülmek, gözleri parlamak)*

İsim + iyelik eki + isim/sıfat + isim + hâl eki + fiil: *Aklını peynir ekmekle yemek; kendini bir yerde bulmak.*

İyelik eki almış ikileme + isim + fiil: *Yüzüne gözüne renk gelmek.*

İsim + hâl eki + sıfat + isim + yardımcı fiil: *Zevkten dört köşe olmak* şekillerinin kullanıldığını görürüz.

Beş kelimededen oluşan deyimlerimizin yapısına gelince bunlar; isim tamlaması + fiil: *Yerin yedi kat dibine girmek (yerin dibine geçmek);*

Tamlanan + hâl eki + zarf + sıfat tamlaması + fiil: *Tepesinden aşağı kaynar sular dökülmek;*

İsim + fiilimsi + isim + iyelik eki + hâl eki + fiilimsi + fiil: *Yer yarılıp içine girmek istemek (Yer yarılrsa içine gireceği gelmek)* şeklinde kurulmuştur.

III. Cümle şeklinde olanlar:

Cümle şeklinde olan deyimlerimizin incelediğimiz eserde bazen yaygın kullanımıyla kalıplaştığı şekilde aynen *İpiyle kuyuya inilmez; az kalsın; gözü yok!; inan olsun; keyfine diyecək yok!; yemin etsem başım ağrımaz* gibi genellikle olumsuz yapıda, bazen de geçmiş zaman çekimiyle yine aynı sayılacak bir yapıda: *Boşa koydum dolmadı, doluya koydum almadı (Boşa koysam dolmaz, doluya koysam almaz)* şeklinde sıralı cümle durumunda kullanıldıkları görülmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak eserde geçen deyimlerin çokluğu ve günlük hayatta sık kullanılanlarının tercih edilmiş olması dikkat çekicidir. Ayrıca kullanılanlar arasında en çok iki ve üç kelimededen oluşanların daha çok tercih edilmesinin sebebi, bunların hitap ettiği yaş grubu dikkate alındığında daha çabuk kavranabilen yapılarda olmalarıdır. Yapılarına bakıldığında Milli Eğitim ders müfredatında gösterilen isim tamlaması, sıfat tamlaması ve isim + fiil veya yardımcı fiil şeklinde kavratılan birleşik fiil konularıyla paralellik göstermesi de eserde geçen deyimlerin özenle seçildiğini düşündürmektedir. Yine eserde kullanılan deyimlerle sözlüklerimizde gösterilen deyimler arasında zaman zaman kullanılan kelimelerde farklılıklar görülmektedir. Bilindiği gibi 'deyimler kalıplaşmış sözlerdir, değiştirilemez, araya başka kelime alamaz' gibi kesin yargıları da eserimizde gördüğümüz deyimler yeri geldiğinde bozmuştur da diyebiliriz. Bu da deyimlerimizin "kalıplaşmış söz ve söz öbekleridir, değişmezler" yargısının aksine, zaman içinde ihtiyaçtan dolayı değişim geçirebildiğini, zamana ve teknolojiye ayak uydurduğunu da göstermektedir. Ayrıca dil yaşayan, gelişen ve değişen canlı bir varlık olduğu için dilimizde zaman içinde yeni deyimler de oluşmaktadır. Bunlar da ancak o dili kullanan yazarlarımızın eserlerinin deyim kullanımı bakımından incelenmesi ve halk ağzından yapılacak derlemelerle tespit edilebilir. Bu tür çalışmalarımızın artması gerekmektedir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, deyimler hangi eserde geçerse geçsin bir dilin vazgeçilmezleridir ve o dilin zenginliğini yansıtan aynalardır.

SUMMARY

Idioms indicate a sense of richness in a language. Thus idioms have a significant place in a language. Understanding and comprehending abstract concepts is rather difficult for a child who is just learning his/her native language. In this context idioms help pre-school children in their understanding of abstract situations. Therefore, the amount of idioms that are present in children's books is crucial. This paper explores the idioms in terms of both quality and quantity in Filiz Özdem's novel *Sırlarla Dolu Konak*. The aim of this study is to determine how the known idioms are used, to examine their structures and to identify the idioms that have begun to be stereotyped in our language.

Filiz Özdem has an important place in children and teenage literature. She has written productively for a wide range of age groups.

Filiz Özdem was born on 19 July 1965 in İstanbul. After graduation from Italian High School Filiz Özdem studied Philosophy at Faculty of Letters in İstanbul University. She continued her postgraduate studies in the same department. Özdem published her poems in Saydam and Seyirci book. She also wrote city monographies on Urfa, Balıkesir, Mersin, Mardin, Kars, Aydın-Güzelhisar (2016) and City of Caesars Kayseri (2014). She translated Pasolini's *The Outside of Ivory Tower* (*Lettere Luterane*) and Luigi Malerba's *The Snake (Il Serpente)* from Italian to Turkish. She wrote about twenty catalogue texts for artists and painters. She has published a series of articles in various newspapers, poems in various journals and she has written interpretations of art texts.

In addition to her novels such as *Korku Benim Sahibim* (2010), *Düş Hırkası* (2009), *Yalan Sureleri* (2010), *Rüya Bekleyen Adam* (2013), *Aşk Meçhule Yürür* (2015), she has also written short stories mainly addressing to the age group of 3-12. Among her short stories, *Efe'nin Beklenmedik Maceraları* 3-8 age groups (2016), *Kulaktan Kulağa* 3-8 age group (2015), *Utku'nun Kalemi* 3-8 age group (2015), *Gökkuşakımı Kovalayan Kedi* 3-8 age group (2014), *Bir Masal Anlat*

3-8 age group (2014), *Yağmur'un Rüyası* 3-8 age group (2014), *Rüya Ormanı* 3-8 age group (2014), *Zeynep-Benim Güzel Hayvanlarım* 9-12 age group (2014), *Sütün Yolculuğu* 3-8 age group (2013), *Kedinin Kanadı Olsa-Kitap Kurtları İçin 6* (8-12 age group) (2013), *Zürafa Fazi* 3-8 age group (2013), *Ejderler, Ecinniler, Gulyabaniler ve Cümle Yaratık* 9-12 age group (2012), *Kitap Kurtları İçin 5- Eşek Dersem Çık, Keçi Dersem Kaç* 8-12 age group (2012), *Esrarengiz Arkadaşın Fısıldadıkları* 8-12 age group (2011), *Pire'nin Yorganı-Karıncanın Rüyası* 8-12 age group (2011), *Kitap Kurtları İçin 3-Tavşan Dağa Küserse, Kaplumbağa Koşarsa* 8-12 age group (2011) are well-known.

Filiz Özdem's novel entitled *Sırlarla Dolu Konak* is regarded as early youth novel mainly addressing the age group between 10-12. This novel was first published by YKY in June 2012. So far the book has been published for five times indicating its popularity among young readers. The book, which consists of 118 pages, employs a simple and clear language. Thus, the frequency and usage of idioms in the novel are many. It is observed that the idioms used in the novel are commonly used and known by most of the readers. This paper attempts to determine, list and define the idioms in the novel, and how the author has used them in terms of syntax, style and lexical features. It is observed that the idioms mentioned in this study aimed at the age group are carefully selected and addressed by the author.

As a result, 130 idioms were detected in the roman. Sixty-nine of these idioms consist of a name and a verb. The majority of such idioms indicate the suitability of the work to the age group addressed. In addition, it has also been found that idioms that are outside the stereotypes are used in this novel. For example: Yok artık! (yok devenin başı/pabucu veya nalı). This is important as it shows us that the idioms are shaped according to the use of language over time, that they can change, and that their variants may emerge.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* I-II. İstanbul: İnkılâp Yay.
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf (2004). *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı. 1. bs.
- HENGİRMEN, Mehmet (2007). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2-Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.
- Millî Kütüphane Başkanlığı (1997). *Türk Atasözleri ve Deyimleri* I-II. İstanbul: MEB Yay. 3 bs.
- ÖZDEM, Filiz (2015). *Sırlarla Dolu Konak*. İstanbul: Yapı Kredi Yay. 5 bs.
- TOPAL, Semih (2015). *Almıla Aydın'ın Gezgin Dedektifler Serisinde Deyimlerin Yapısal İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yay. 10 bs.